

Investigation the System and Morphology of the Verb in the Bolkheyr Dialect

Sohrab Gholami^{1*}

Farrox Hajjyani²

Jalal Rahimian³

Abstract

Bolkheyr village is the center of Bolkheyr rural district of Delvar district in Tangestan county of Bushehr province. Bolkheyr dialect is a type of Tangsir dialect. To form the linguistic corpus of this research, interviews with speakers were used to record their speech, and the method of carrying out this research is a combination of field and descriptive–analytical methods with a library tools. The data have been collected and described with the help of the International Phonetic Alphabet. In this research, constructions of the verbs, the place of stress and Morphology of verbs in mood, different tenses and aspects have been analyzed. Based on the results, the verb in this dialect has two participle, past or present, and imperative, subjunctive or indicative moods. One of the important features of this dialect is the ergative active participle of past transitive verbs. This state is split-ergativity in the Bolkheyr dialect. In this dialect, Morphology of verbs are used in the present and past tenses, and there is no standard Persian future verb structure and the same indicative present is also used to express the future. Stress on most positive and negative verbs of this dialect is on the first syllable.

Keywords: Tangestan, Tangsir, Bolkheyr dialect, system of verb, morphology of verbs.

Extended abstract

1. Introduction

"Tangestan" county is one of the regions of Bushehr province, which is worthy of attention in terms of dialectology, dialectal and accent diversity, and the originality of words. "Bolkheyr" is one of the rural district of Delvar district of

---

*1. Master's Student in Ancient Iranian Languages, Shiraz University, Shiraz, Iran. (Corresponding Author: sohrabgholami1990@gmail.com)

2. Professor, in Ancient Iranian Languages, Shiraz University, Shiraz, Iran. (f.hajjyani@rose.shirazu.ac.ir)

3. Professor, in General Linguistics, Shiraz University, Shiraz, Iran. (jrahimian@rose.shirazu.ac.ir)

Tangistan county, the center of which is the village of Bolkheyr. Bolkheyr rural district is bordered by Delvar rural district from the north, Dashti county from the south and east, and Persian Gulf from the west. The people of this village speak Bolkheyr dialect.

Among the most important issues related to the activity in the field of this authentic dialect, we can point out the lack of scientific and linguistic researches about the Tangsir dialect, especially in the Bolkheyr district, and the gradual forgetting of the spoken examples of this dialect. Knowing the Bolkheyr dialect can also help to understand some grammatical and lexical problems of the Persian language.

The purpose of this research is to investigate the verb system in the Bolkheyr dialect, which was done by relying on the linguistic corpus. Knowing this, both the grammar analysis was done and a part of its selected vocabulary was given as a sample, for the readers to be familiar with the dialect.

2. Theoretical Framework

The foundation of this research (Corpus) formed based on the guide book for collecting Iranian dialects, with the approach of exploring the demands of the research (examination of the device and Morphology of the verb in the Bolkheyr dialect). In analyzing the linguistic Corpus, in the field of structure and Morphology and grammatical topics related to verbs and pronouns, we have referred to the following books: "Persian grammar from the perspective of typology" by Shahrazad Mahutian, understanding Syntax by Maggie Tallerman, Persian Language History by Mohsen Abolqasemi, "Persian Language Syntax" by Hasan Anvari and Hasan Ahmadi-Givi and "The Making of Persian Language" by Jalal Rahimian.

3. Methodology

The method of conducting this research is a combination of field and descriptive-analytical methods with a library tool, and the required data is also collected using the same methods and with the help of the International Phonetic Alphabet (I.P.A). In this research, several speakers (10 people in total) have been interviewed, most of them are illiterate (four men and three women, mostly 60 years old. The steps of the current research can be presented as follows:

- 1- Selection of authentic and native speakers of the region.
- 2- Interviewing selected speakers and recording their speech.
- 3- *Transcription* and translation of the speech recorded from speakers.
- 4- Analyzing the linguistic corpus and achieving the research demands in the field of the device and morphology of verb.

- Gholami, S. and Hajiyani, F. "Description of the phonological system of the Bolkheyr dialect using the IPA method". *Iranian Linguistics and Dialects*. 2023; 8(2): 185-215. [In Persian] doi: 10.22099/JILL.2023.48056.1353
- Hajiyani, F. "Comparative and historical investigation of ergative verb construction in dialects Ardakani, Dashti, Dashtaki, Yazd's Jews and Lari". *Teaching language skills*, 2018; (1): 21- 40. [In Persian]
- Khalili, M. Descriptive-diachronic study of the phonological system and Morphology of nouns and verbs Tangsir dialect. Master's Thesis of Ancient Iranian Languages, Bu-Ali University of Hamedan. 2019. [In Persian]
- Persian Language and Literature Academy. Guide to collecting Iranian dialects. Tehran. 2019. [In Persian]
- Pur-ebrahim, Sh. and Vahedi-Langrudi, M M. "Description and review of the verb system In the dialect of Delvar". *Special issue of Persian Language and Literature Academy: Iranian languages and dialects*, 2012; (2): 107-123. [In Persian]
- Silverstein, M. "Hierarchy of Features and Ergativity, In Grammatical Categories in Australian Languages, R. M. W. Dixon (Ed.), Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies, 1976; 112-171.
- Tallerman, M. *Understanding Syntax*, 4th Ed., London: Hodder Education. 2015.

How to cite:

Gholami S, Hajiyani F, Rahimian J. Investigation the System and Morphology of the Verb in the Bolkheyr Dialect. *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani*. 2024; 2(16): 179-203. DOI:10.22124/plid.2024.26694.1663

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

4. Results & Discussion

In Bolkheyr dialect, the verb has the characteristics of person and number, tense, transitive, mood, and *BAB* (forms), and almost all constructions of definite and indefinite past tense and present participle verbs in Standard Persian can be found in it as well. However, the special structure of future verbs, similar to what we have in Persian (such as “I will go”), does not exist in the dialect, and the same present participle construction is also used to express the future. In most of the positive and negative verbs of the Bolkheyr dialect, the reliance is on the first syllable. In this dialect, past and present stems are the building blocks of verbs. The past stem in this dialect are usually made by adding /-i/ or /-d/ to the present stem. The present stem in this dialect is usually a remnant of the Middle Persian period. In general, in this dialect, the agreement between the subject and the verb is the same as in standard Persian, and the verb agrees to the subject of the sentence in terms of person & number. In terms of role, words in this dialect often have a specific position. Of course, the structural arrangement in some cases has flexibility. For example, in this dialect, the verb is usually placed at the end of the sentence like standard Persian; but rarely, the penultimate sentence is also seen. In this dialect, there are imperative, subjunctive or indicative moods. The ergative mode (a heritage of Pahlavi Middle Persian Grammar) can be seen in the subject of most of the past transitive verbs of Bolkheyr dialect, which is very similar to the ergative structure of Ardakani dialect (spoken in Fars province in Iran). This mode is split-ergativity in the dialect of Bolkheyr, and saving exceptional cases, it is not seen in the present and future tenses.

5. Conclusion & Suggestions

Based on the results, the verb in this dialect has two participles, past or present, and imperative, subjunctive or indicative moods. One of the important features of this dialect is the ergative active participle of past transitive verbs. This state is split-ergativity in the Bolkheyr dialect. In this dialect, conjugation of verbs is used in the present and past tenses, and present indicative is also used to express the future. On most of the affirmative and negative verbs of the dialect stress is on the first syllable.

Select Bibliography

- Anvari, H. and Ahmadi-Givi, H. Persian grammar. 2 vol. Fatemi Publications. 2016. [In Persian]
- Comrie, B. "Ergativity, In Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language". Austin: University of Texas Press, 1978; 329-94.
- Gholami, S. Linguistics study of Tangsir dialect (Bolkheyr): Phonetics, Morphology, Syntax, Etymology and Research in Selected Vocabulary. Master's thesis Ancient languages of Iran, Shiraz University. 2021. [In Persian]

بررسی دستگاه و صرف فعل در گویش بوالخیری

جلال رحیمیان^۳

فرخ حاجیانی^۲

سهراب غلامی^۱

چکیده

مرکز دهستان بوالخیر بخش دلوار از شهرستان تنگستان استان بوشهر، روستای بوالخیر است. بوالخیری، گونه‌ای از گویش تنگستانی (تنگسیری) است. برای تشکیل پیکره زبانی این پژوهش، از مصاحبه با گویشوران، ضبط گفتار و آوانگاری داده‌های صوتی استفاده شده و روش این پژوهش، ترکیبی از روش‌های میدانی و توصیفی-تحلیلی با ابزاری کتابخانه‌ای است. داده‌ها با همین روش‌ها و با کمک الفبای آوانگاری بین‌المللی (I.P.A) جمع‌آوری و واکاوی و توصیف شده‌اند. در پژوهش حاضر، تجزیه ساختاری و استخراج ویژگی‌ها و ساختمان افعال، جایگاه تکیه و صرف افعال در وجه، باب و زمان‌های مختلف در بوالخیری، واکاوی شده است. براساس یافته‌ها، فعل در این گویش دارای دو ماده گذشته یا حال و وجه امری، التزامی یا اخباری است. از ویژگی‌های مهم این گویش، می‌توان به حالت ارگتیو فاعل افعال ماضی متعدی اشاره کرد. این حالت در بوالخیری، به صورت کنایی گسسته است. در این گویش، صرف افعال معلوم و مجهول در زمان‌های حال و گذشته است و ساختار خاص افعال آینده فارسی معیار وجود ندارد و همان فعل مضارع اخباری برای بیان فعل مستقبل به کار می‌رود. تکیه در اغلب افعال مثبت و منفی این گویش، بر هجای اول است.

واژگان کلیدی: تنگستان، تنگسیر، گویش بوالخیری، دستگاه فعل، تصریف فعل

✉ sohrabgholami1990@gmail.com

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان‌های باستان ایران، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. (نویسنده مسؤل)

f.hajiyani@rose.shirazu.ac.ir

۲. استاد بخش زبان‌های خارجی و زبان‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

jrahimian@rose.shirazu.ac.ir

۲. استاد بخش زبان‌های خارجی و زبان‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۱- مقدمه

شهرستان «تنگستان» در استان بوشهر و از لحاظ تنوع گویشی و لهجه‌ای درخور توجه است. «بوالخیر»، از دهستان‌های بخش دلوار شهرستان تنگستان و مرکز آن روستای بوالخیر است. بندر بوالخیر را در منابع قدیمی به نام تیخور نیز آورده‌اند (آل داوود، ۱۳۶۸: ۹۳). دهستان بوالخیر از شمال، به دهستان دلوار، از جنوب و شرق، به شهرستان دشتی و از غرب، به خلیج فارس محدود می‌شود. مردم این روستا به بوالخیری صحبت می‌کنند. در این پژوهش، مهم‌ترین بخش جمله یعنی فعل را در بوالخیری واکاوی می‌کنیم.

بوالخیری، متأسفانه تا به امروز به گونه‌ای شایسته شناخته نشده‌است. از مهم‌ترین مسائل مربوط به فعالیت در حوزه این گویش اصیل، می‌توان به کم بودن پژوهش‌های علمی و زبان‌شناختی در مورد گویش تنگسیری به‌ویژه دهستان بوالخیر و فراموشی تدریجی نمونه‌های گفتاری آن اشاره کرد. امروزه سرعت نابودی گویش‌ها صدچندان شده‌است و ثبت و ضبط این گونه‌ها به شیوه‌های علمی بسیار اهمیت دارد.

هدف این پژوهش، بررسی دستگاه فعل در بوالخیری با تکیه بر پیکره زبانی^۱ است. با پشتوانه پیکره زبانی، هم تحلیل دستوری شده و هم بخشی از واژگان برگزیده آن، به عنوان نمونه پژوهش آورده شده تا کسانی که مایل‌اند، نمونه گویش را در دسترس داشته باشند. حاجیانی (۱۳۸۳: ۷) درحالی که گویش بوشهری را یکی از گویش‌های ایرانی نو و از گروه گویش‌های جنوبی کرانه خلیج فارس می‌داند، مهم‌ترین گونه‌های زبان ایرانی را در استان بوشهر به دوشاخه اصلی تقسیم می‌کند: گویش‌های شمالی و گویش‌های جنوبی؛ البته این نوع دسته‌بندی، بیشتر جنبه جغرافی-سیاسی و تقسیمات کشوری دارد، تا گویش‌شناسانه؛ بنابراین گونه‌های زبانی ایرانی در استان بوشهر را نیز می‌توان فارغ از جغرافیای سیاسی شهرستان‌ها، به صورت زیر نیز دسته‌بندی کرد: «دسته نخست؛ گونه‌های فارسی که گویشوران فارسی معیار، درک متقابلی از آن داشته باشند، همانند گویش‌های جمی، بوشهری، ریزی، کنگانی و دژگاهی و دسته دوم؛ گونه‌های غیرفارسی که گویشوران فارسی معیار، درک متقابلی از آن نداشته باشند، همانند گویش‌های دشتی (دشتیاتی)، تنگسیری، دشتستانی، گناوه‌ای، دیلمی، بردستانی و لیراوی». به گفته حاجیانی (۱۳۸۷: ۹۲): گویش تنگسیری (تنگستانی) یکی از گویش‌های ایرانی نو و از گروه گویش‌های جنوبی ایران است که ویژگی‌های آوایی آن نشان

1. Linguistic Corpus

می‌دهد به شاخه زبان‌های ایرانی جنوب غربی تعلق دارد. ساکنان و بومیان این مناطق، با وجود موقعیت خاص و تعامل با سایر فرهنگ‌ها و گویش‌ها، همچنان اصالت خود را حفظ کرده و کمتر دچار تغییر و تحول شده‌اند. هرچند روستاهای این منطقه، از هم فاصله چندانی ندارند و از قدیم با هم در تعامل بوده‌اند، اما برخی روستاهای نزدیک نیز تفاوت‌های لهجه‌ای دارند، تا آنجا که می‌توان مدعی بود به تعداد این روستاها، گونه‌های گویش تنگسیری وجود دارد. بوالخیری قرابت زیادی با گویش لرستانی، کرمانی، لارستانی، شیرازی و کازرونی دارد و اصطلاحات و لغات زبان پهلوی ساسانی نیز به‌وفور در این گویش یافت می‌شود؛ البته همانند گویش‌های دیگر استان بوشهر، لغات عربی و انگلیسی نیز دارد و اصطلاحات و لغات اقوام دیگر نیز -به خاطر مهاجرت و مراوده- در آن راه یافته‌است (زنده‌بودی، ۱۳۸۳: ۴۱۹).

در این پژوهش، با گویشوران متعددی مصاحبه شده‌است^(۱). برای تهیه شالوده این پژوهش و دستیابی به مجموعه متن‌های گفتاری آوانگاری شده (پیکره زبانی) از روش مصاحبه با گویشوران، ضبط گفتار آن‌ها و آوانگاری داده‌های صوتی، استفاده شده‌است. داده‌های تحقیق که اساس و پایه تشکیل پیکره زبانی هستند، با استفاده از دستگاه ضبط صوت، رایانه، گوشی‌های هوشمند و نرم‌افزارهای کاربردی ویرایش داده‌های صوتی و تصویری، کتب، مقالات و مجلات دستوری (جهت آوانگاری صداهای ضبط‌شده گویشوران) تهیه شده‌اند. روش پژوهش ترکیبی از روش‌های میدانی و توصیفی-تحلیلی با ابزار کتابخانه‌ای است که داده‌ها با همین روش‌ها و با کمک الفبای آوانگاری بین‌المللی (I.P.A)^۱ به ترتیب، جمع‌آوری، واکاوی و توصیف شده‌اند و نتایج این واکاوی‌ها، جهت تدوین راهنمایی برای گویش‌مدنظر به‌کار بسته شده‌اند. غلامی (۱۴۰۰) نظام آوایی بوالخیری را به‌طور کامل بررسی کرده که از نتایج وی در تکمیل پیکره زبانی این پژوهش استفاده شد^(۲).

شالوده پژوهش (پیکره) براساس کتاب راهنمای گردآوری گویش‌های ایرانی، با رویکرد کنکاش در خواسته‌های پژوهش (بررسی دستگاه و صرف فعل در بوالخیری) شکل گرفته‌است. در بخش واکاوی پیکره زبانی و دستیابی به خواسته‌ها، در حوزه دستگاه و ساخت‌واژه و مباحث دستوری مربوط به فعل و ضمائر، از کتاب‌های «دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی» (۱۳۷۸)، «درک نحو» (۲۰۱۵)، «تاریخ زبان فارسی» (۱۳۷۳)، «دستور زبان فارسی» (۱۳۹۶) و «ساخت زبان فارسی» (۱۳۸۹) استفاده شده‌است.

1. International Phonetic Alphabet

۲- پیشینه پژوهش

درباره پیشینه بوالخیری، آل داود (۱۳۷۷) به تصحیح و بررسی دو سفرنامه از جنوب ایران پرداخته‌است. زنده‌بودی (۱۳۸۳) گوشه‌هایی از فرهنگ و ادب عامه تنگسیر را بررسی کرده‌است و به دستور و برخی اصطلاحات و لغات پرداخته‌است. واحدی لنگرودی و ممسنی (۱۳۸۳) به بررسی نظام ضمائر شخصی، در گویش دلواری پرداخته‌اند. یزدان‌شناس (۱۳۸۴) به بررسی زبان‌شناختی گویش تنگستانی پرداخته‌است. او در پژوهش خود، از گویشورانی با جغرافیای پراکنده (محموداحمدی، قباگلکی، دلوار و خائیز) استفاده کرده‌است. کرد زعفرانلو و ممسنی (۱۳۸۵) دستگاه واجی گویش دلواری را بررسی کرده‌اند. حاجیانی (۱۳۸۷) به بررسی دستگاه واجی گویش تنگستان پرداخته‌است. خلیلی (۱۳۹۰) توصیفی-در زمانی از دستگاه واجی و صرف اسم و فعل در گویش تنگسیری ارائه کرده‌است. پوراابراهیم و واحدی لنگرودی (۱۳۹۲) به توصیف دستگاه فعل، در گویش دلواری پرداخته‌اند. نعمتی و نوروزی (۱۳۹۴) به کاربردهای نحوی و معنایی حرف اضافه «سی» در گویش دلواری و بررسی پیشینه تاریخی آن پرداخته‌اند. باباسالاری، یزدان‌شناس، شرف‌زاده و یزدانی (۱۳۹۸) شناسایی واژه‌بست‌ها را در گویش تنگستانی مورد توجه قرار داده‌اند. غلامی و حاجیانی (۱۴۰۲) به توصیف دستگاه واجی بوالخیری، با ابزار حروف بین‌المللی آوانگاری (IPA) پرداخته‌اند. از آنجاکه کمتر پژوهشی در گویش بوالخیری انجام گرفته در این پژوهش به بررسی دستگاه و صرف فعل در بوالخیری پرداخته شده‌است.

۳- واکاوی داده‌ها^(۳)

۳-۱- ویژگی‌های ممکن یک فعل در گویش بوالخیری

جایگاه اسناد را فعل پر می‌کند؛ یعنی یا خود فعل به نهاد اسناد داده می‌شود و یا یک کلمه را به نهاد اسناد می‌دهد و بر چهار مفهوم دلالت می‌کند: ۱- شخص ۲- شمار (مفرد یا جمع) ۳- زمان ۴- دلالت بر یکی از مفاهیم انجام گرفتن کار توسط کسی یا پذیرفتن حالتی یا صفتی یا مالکیت بر چیزی. در بوالخیری، فعل دارای پنج ویژگی شخص و شمار، گذر، زمان، باب و وجه است. شناسه‌ها، نشانه‌های شخص و شمار افعال هستند که همواره با فعل می‌آیند (انوری و احمدی‌گیوی، ۱۳۹۶: ۲۲). در بوالخیری نیز شناسه‌ها همراه فعل به کار می‌روند. در این گویش، افعال در زمان‌های حال و گذشته صرف می‌شوند و افعال آینده گونه‌ای از افعال زمان حال

هستند که در جایگاه خود بررسی می‌شوند. گذرا یا ناگذر بودن افعال در بوالخیری نیز نشان‌دهنده نیاز فعل به مفعول است.

در بوالخیری، ارتباط بین فعل و نقش معنایی و نحوی فاعل را همچون زبان فارسی، باب آشکار می‌کند و بر این اساس، اگر فاعل در جمله، انجام دهنده کار باشد، فعل در آن جمله معلوم و گرنه مجهول است. این گویش، وجوه پر کاربرد امری، التزامی و اخباری دارد.

۲-۳- اجزای فعل از نظر قسمت‌های تشکیل دهنده

ماده فعل (ستاک)

در بوالخیری، دو ماده ماضی و مضارع، سازنده افعال هستند. ماده مضارع در این گویش، معمولاً ستاک بازمانده دوره میانه است؛ اما ماده ماضی، معمولاً با اضافه کردن /- i/ یا /- d/ به ماده مضارع ساخته می‌شود.

ماده ماضی	ماده مضارع
χon - d نشانه ماده ماضی - خوان خواند	χon- خوان
res - i نشانه ماده ماضی - رس رسید	ras- رس

مصدر

نشانه مصدر ساز /-e/ است که به ماده ماضی اضافه می‌شود.

resi - j - e نشانه مصدر ساز - ح میانجی - رسید رسیدن	χond - e نشانه مصدر ساز - خواند خواندن
---	--

صفت فعلی گذشته

به نظر می‌رسد در بوالخیری، نحوه ساخت مصدر و صفت فعلی گذشته یکسان باشد. این دو تفاوتی از لحاظ ساخت واژی ندارند و تفاوت آنها در تکیه‌هاست. در واژه برگشتن (مصدر)، تکیه بر هجای آخر است؛ اما در واژه برگشته (صفت فعلی گذشته) تکیه بر هجای اول. مثال:

firɒz	si	vɒgaf`te	χej - en.
شیراز	برای	برگشتن	است - خوش
شیراز برای برگشتن خوب است.			

rangeʃ   zard   \vɒgʌʃte.
 رنگش   زرد   برگشته
 رنگش به زردی برگشته.

شناسه‌های فعلی

اغلب شناسه‌های افعال (نشانه‌های شخص و شمار) در بوالخیری، همانند زبان فارسی معیار، به آخر فعل می‌چسبند، به جز در حالت ارگتیو^۱ که بررسی خواهد شد. در بوالخیری، شناسه‌های فعلی که در نظام مطابقه به انتهای افعال می‌چسبند و در حالات و زمان‌های مختلف وجود دارند، به شرح زیر است:

شناسه در افعال مضارع اخباری (معادل آینده) التزامی و مستمر:

جمع	مفرد	
-im	-om	اول شخص
-ej	-i	دوم شخص
-an	∅/d	سوم شخص

شناسه در افعال ماضی ساده، استمراری و مستمر:

جمع	مفرد	
-emu	-om	اول شخص
-etu	-et	دوم شخص
-efu	-ef	سوم شخص

شناسه در افعال ماضی التزامی، ابد و بعید:

جمع	مفرد	
mu-	-m	اول شخص
tu-	-t	دوم شخص
ʃu-	-ʃ	سوم شخص

شناسه‌های افعال ماضی نقلی در بوالخیری، دو دسته هستند؛ یک دسته آن، مشترک با افعال ماضی نقلی مستمر است که در ادامه، به آن می‌پردازیم، اما دسته دیگر، شناسه‌های ویژه این نوع فعل هستند:

جمع	مفرد	
-ejm	-am	اول شخص
-ej	-ej	دوم شخص
-an	-en	سوم شخص

1. Ergative

شناسه در افعال ماضی نقلی مستمر، با یک دسته از شناسه‌ها در افعال ماضی نقلی مشترک‌اند:

<u>مفرد</u>	<u>جمع</u>	
-men	-muʔen	<u>اول شخص</u>
-ten	-tuʔen	<u>دوم شخص</u>
-fen	-fuʔen	<u>سوم شخص</u>

(برای شناسه‌های یادشده، در قسمت تصریف افعال، در زمان، نمود و وجوه مختلف، مثال آورده شده است.)

۳-۳- انواع ساختمان افعال در بوالخیری

فعل ساده

این افعال در بوالخیری، از یک عنصر فعلی ساخته می‌شوند:

ʔand - e	ne - bord - e
مصدرساز - آمد	مصدرساز - برد - نشانه نفی
آمدن	نبردن

فعل پیشوندی

مهم‌ترین پیشوندهای بوالخیری مستخرج از پیکرهٔ زبانی که فعل و مصدر پیشوندی می‌سازند عبارت‌اند از: /wɒ, ve, va, var/

ve - j - and - e	wɒ - piʃi - j - e
مصدرساز - آمد - ح میانجی - باز	مصدرساز - ح میانجی - پیچید - در هم
باز آمدن	درهم پیچیدن
va - ne - haʃt - e	var - ne - ʃferi - j - e
مصدرساز - گذاشت - نشانه نفی - باقی	مصدرساز - ح میانجی - رفت - نشانه نفی - بالا
باقی گذاشتن	بالا نرفتن

فعل مرکب

فعل‌های مرکب در بوالخیری، از اضافه شدن یک تکواژه مستقل، همچون اسم، صفت و ... قبل از افعال ساده یا پیشوندی ایجاد می‌شوند. در صورت منفی این افعال، نشانه نفی /ne-/ به ابتدای همکردها می‌چسبد. مهم‌ترین همکردهای افعال مرکب در پیکرهٔ زبانی بوالخیری عبارت‌اند از:

/kerde, gerte, deje, zete, χarde, vɔje/

شدن، خوردن، زدن، دادن، گرفتن، کردن

χorde gerte	kesam	ne-deje	tou kerde
گرفتن خرده	دادن- نشانه نفی قسم		کردن پهن
خورده گرفتن	قسم ندادن		پهن کردن
gom vɔje	lobf	ne-zete	gul χarde
شدن گم	زدن- نشانه نفی لاف		خوردن فریب (دروغ)
گم شدن	لاف نزدن		فریب خوردن

در بوالخیری، فعل مرکب ضمیری نیز دیده می‌شود؛ ترکیبات فعلی که در ساخت آنها، ضرورتاً از ضمیر متصل به جای شناسه، استفاده می‌شود. این افعال، بیشتر برای بیان حالت‌های عاطفی و انفعالی استفاده می‌شوند (رضایتی کیشه‌خاله، ۱۳۸۳). صرف برخی از این افعال:

جمع		مفرد		
jb-?-emu re	یادمان رفت	jb-?-om re	یادم رفت	اول شخص
رفت ۱-ج-م- یاد		رفت ۱-م-ج- یاد		
jb-?-etu re	یادتان رفت	jb-?-et re	یادت رفت	دوم شخص
رفت ۲-ج-م- یاد		رفت ۲-م-ج- یاد		
jb-?-efu re	یادشان رفت	jb-?-ef re	یادش رفت	سوم شخص
رفت ۳-ج-م- یاد		رفت ۳-م-ج- یاد		
jb-?-efu	ne - re		یادشان نرفت	صورت منفی
رفت ۳-ج- میانجی- یاد	رفت- نشانه نفی			
جمع		مفرد		
saxt-(e)mu bi	سختمان بود	saxt-om bi	سختم بود	اول شخص
بود ۱-ج- سخت		بود ۱-م- سخت		
saxt-(e)tu bi	سختتان بود	saxt-et bi	سختت بود	دوم شخص
بود ۲-ج- سخت		بود ۲-م- سخت		
saxt-(e)fu bi	سختشان بود	saxt-ef bi	سختش بود	سوم شخص
بود ۳-ج- سخت		بود ۳-م- سخت		
saxt-(e)mu	ne-bi		سختمان نبود	صورت منفی
بود ۱-ج- سخت	بود- نشانه نفی			

جمع	مفرد
χene-mu gere گرفت ۱ج- خنده	χen(e)-am gere گرفت ۱م- خنده
χene-tu gere گرفت ۲ج- خنده	χen(e)-at gere گرفت ۲م- خنده
χene-fu gere گرفت ۳ج- خنده	χen(e)-af gere گرفت ۳م- خنده
χen(e)- at م۲- خنده	ne- gere گرفت- نشانه نفی

جمع	مفرد
mpt-mu bo برد ۱ج- مات	mpt-om bo برد ۱م- مات
mpt-tu bo برد ۲ج- مات	mpt-et bo برد ۲م- مات
mpt-fu bo برد ۳ج- مات	mpt-ef bo برد ۳م- مات
mpt-ef م۳- مات	ne-bo برد- نشانه نفی

جمع	مفرد
garm-mu (h/v)oj شد ۱ج- گرم	garm-om (h/v)oj شد ۱م- گرم
garm-tu (h/v)oj شد ۲ج- گرم	garm-et (h/v)oj شد ۲م- گرم
garm-fu (h/v)oj شد ۳ج- گرم	garm-ef (h/v)oj شد ۳م- گرم
garm- fu م۳- گرم	ne- (h/v)oj شد- نشانه نفی

جمع	مفرد
be-ʔ-emu ʔeme آمد ۱ج-م- بد	be-ʔ/j-om ʔeme آمد ۱م-م- بد
be-ʔ-et ʔeme آمد ۲ج-م- بد	be-ʔ-et ʔeme آمد ۲م-م- بد
be-ʔ-ef ʔeme آمد ۳ج-م- بد	be-ʔ-ef ʔeme آمد ۳م-م- بد
be-ʔ-ef ʔeme م۳-م- بد	ne-ʔeme آمد- نشانه نفی

عبارت فعلی

در این گویش، معمولاً با آمدن پیش‌واژه به علاوه اسم بعد یا قبل از فعل ایجاد می‌شود:

ru vɒ ru ne-vɒje	ri jekdou reɣte
شدن - نشانه نفی رو در رو	ریختن یکدیگر روی
رو در رو نشدن	متحد شدن، یکی شدن

۳-۴- بررسی مهم‌ترین گونه‌های افعال بوالخیری و جایگاه تکیه در آنها

در این گویش همچون فارسی معیار، برحسب مقولۀ دستوری واژه یا صورت فعلی خاص، معمولاً هجایی خاص با تکیه است. جایگاه تکیه در افعال برگزیده این گویش به‌قرار زیر است:

تکیه در افعال ربطی (اسنادی یا عام)

در صورت‌های مثبت و منفی این افعال، تکیه بر هجای اول است. فعل‌های ربطی «گشت و گردید» موجود در زبان فارسی، در بوالخیری کاربردی ندارد. پرکاربردترین افعال ربطی در بوالخیری عبارت‌اند از:

/vɒj, hen, ʔen, bi/ .

بود، است، هست، شد

1. houf got `hen/ʔen.
هنوز راه شدن - نشانه نفی باز
هنوز راه باز نشده.

2. heni ra(h) vɒz `ne-vɒje
است/هست بزرگ حیاط
حیاط بزرگ است.

تکیه در افعال امری

برای فعل امر در این گویش، دو ساخت به‌کار می‌رود: دوم شخص مفرد و دوم شخص جمع؛ دوم شخص مفرد، ساختی اختصاصی برای امر است و دوم شخص جمع، مشترک میان امر و مضارع التزامی است. وجه تمایز این دو، در این گویش، آهنگ و بافت جملات است. ساخت امر دوم‌شخص مفرد، همان بن مضارع است که با جزء پیشین /be/i/o/ به‌کار می‌رود؛ اما در دوم‌شخص جمع، شناسه نیز به آن افزوده می‌شود. در افعال امری بوالخیری نیز همواره، تکیه بر هجای اول است:

`bo-ʔor-ej	`be - ze - ø	`bi - gi - ø
۳م - گیر - نشانه امر	۳م - زن - نشانه امر	۳ج - خور - نشانه امر
بگیر	بزن	بخورید

تکیه در فعل ماضی ساده

در افعال ماضی ساده، هجای تکیه‌بر، هجای آغازین است؛ می‌توان گفت تکیه، بر هجای اول

ریشه فعل است. در صورت منفی فعل، تکیه به‌روی نشانه نفی است.

`χard-etu

ج۲ - خورد

خوردید

`ne - χard-et

م۲ - خورد - نشانه نفی

نخوردی

تکیه در فعل ماضی نقلی

هجای تکیه‌بر، در افعال ماضی نقلی در بوالخیری، هجای آخر است. در صورت منفی این فعل،

تکیه به‌روی نشانه نفی است.

`ne-χard(e)-an

ج۳ - خورده - نشانه نفی

نخورده‌اند

χar`d(e)-am

م۱ - خورده

خورده‌ام

تکیه در فعل ماضی ابعـد

هجای تکیه‌بر، در افعال ماضی ابعـد در بوالخیری، هجای اول است. در صورت منفی این فعل،

تکیه به‌روی نشانه نفی است.

`ne-χarde-j-tu be?en

بوده ج۲ ح۳ - خورده - نشانه نفی

نخورده بوده‌اید

`χarde-j-t be?en

بوده م۲ ح۳ - خورده

خورده بوده‌ای

تکیه در افعال مضارع

در افعال مضارع در بوالخیری، همواره تکیه بر هجای اول است. در صورت منفی این فعل نیز،

تکیه به روی نشانه نفی است.

`ne-mi-χor-om

م۱ - خور - می - نشانه نفی

نمی‌خورم

`bo-χor-om

م۱ - خور - نشانه التزامی

بخورم

`hesej mi-χor-im

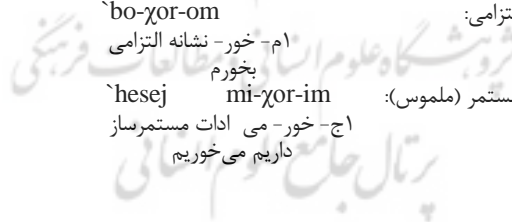
ج۱ - خور - می - ادات مستمرساز

داریم می‌خوریم

اول شخص مفرد مضارع اخباری:

اول شخص مفرد مضارع التزامی:

اول شخص جمع مضارع مستمر (ملموس):

تکیه در افعال آینده (مستقبل)

در این گویش، ساختار خاص فعل مستقبل وجود ندارند. برای فعل آینده در بوالخیری، همان ساخت فعل مضارع اخباری به کار گرفته می‌شود که تکیه در آن نیز بر روی هجای اول قرار می‌گیرد. در صورت منفی این افعال، تکیه به روی نشانه نفي است.

<u>اول شخص جمع مستقبل</u>	<u>سوم شخص جمع مستقبل</u>
`ne-mi-χor-im	`mi-χor-an
ا-ج - خور - می - نشانه نفي	ا-ج - خور - می
می‌خوریم، نخواهیم خورد	می‌خورند، خواهند خورد

۳-۵- انواع فعل از نظر وجه و زمان در بوالخیری

ماضي ساده

ماضي ساده از پیوستن شناسه‌های ویژه خودش به ماده ماضي ایجاد می‌شود:

<u>جمع</u>	<u>مفرد</u>			
χard-emu ا-ج - خورد	خوردیم	χard-om ا-م - خورد	خوردم	<u>اول شخص</u>
χard-etu ا-ج - خورد	خوردید	χard-et ا-م - خورد	خوردی	<u>دوم شخص</u>
χard-efu ا-ج - خورد	خوردند	χard-ef ا-م - خورد	خورد	<u>سوم شخص</u>
fomɒ mei ماهی شما	ne-χard-etu ا-ج - خورد - نشانه نفي		شما ماهی نخوردید.	صورت منفی

ماضي نقلی

ماضي نقلی از پیوستن شناسه‌های این نوع فعل، به ماده ماضي ایجاد می‌شود. شناسه‌های افعال ماضي نقلی در بوالخیری دو دسته هستند: یک دسته آن، مشترک با افعال ماضي نقلی مستمر است، اما دسته دیگر، شناسه‌های ویژه این فعل هستند. پس برای این نوع فعل، دو ساخت‌واژه متمایز خواهیم داشت:

<u>جمع</u>	<u>مفرد</u>			
χard(e)-ejm ا-ج - خورده	خورده‌ایم	χard(e)-am ا-م - خورده	خورده‌ام	<u>اول شخص</u>
χard(e)-ej ا-ج - خورده	خورده‌اید	χard(e)-ej ا-م - خورده	خورده‌ای	<u>دوم شخص</u>
χard(e)-an ا-ج - خورده	خورده‌اند	χard(e)-en ا-م - خورده	خورده‌است	<u>سوم شخص</u>
mo χormɒ	ne-χard(e)-am		من خرما نخورده‌ام.	صورت منفی
	ا-م - خورده - نشانه نفي	خرما	من	

جمع		مفرد		
χarde-muʔen	خورده‌ایم	χard(e)-men	خورده‌ام	اول شخص
χarde-tuʔen	خورده‌اید	χarde-ten	خورده‌ای	دوم شخص
χarde-fuʔen	خورده‌اند	χarde-fen	خورده است	سوم شخص
notar retab ne-χarde-fuʔen	۳ج- خورده - نشانه نفی رطب قبلا		قبلا رطب نخورده‌اند.	صورت منفی

ماضی استمراری

از اضافه شدن پیشوند /mi-/ به ابتدای ماضی ساده، ماضی استمراری ساخته می‌شود:

جمع		مفرد		
mi-χard-emu	می‌خوردیم	mi-χard-om	می‌خوردم	اول شخص
mi-χard-etu	می‌خوردید	mi-χard-et	می‌خوردی	دوم شخص
mi-χard-eʃu	می‌خوردند	mi-χard-eʃ	می‌خورد	سوم شخص
ʃoʔul ne-mi-χard-emu	۳ج- خورد- می- نشانه نفی دمپخت		دمپخت نمی‌خوردیم.	صورت منفی

ماضی نقلی مستمر

این نوع فعل ماضی، ساخت ویژه خود را دارد؛ البته، شناسه در افعال ماضی نقلی مستمر، با یک دسته از افعال ماضی نقلی مشترک است.

جمع		مفرد		
mi-χarde-muʔen	می‌خورده‌ایم	mi-χard(e)-men	می‌خورده‌ام	اول شخص
mi-χarde-tuʔen	می‌خورده‌اید	mi-χarde-ten	می‌خورده‌ای	دوم شخص
mi-χarde-fuʔen	می‌خورده‌اند	mi-χarde-fen	می‌خورده است	سوم شخص
notar retab ne-mi-χarde-fuʔen	۳ج- خورده- می- نشانه نفی رطب قبلا		قبلا رطب نمی‌خورده‌اند.	صورت منفی

ماضی بعید

این نوع فعل از صرف ماده ماضی با شناسه‌های مختص به خود و صیغه سوم شخص مفرد ماضی ساده فعل معین /bid/je/ (بودن)؛ یعنی /bi/ (بود) ساخته می‌شود:

جمع		مفرد		
χarde-j-mu bi	خورده بودیم	χarde-j-m bi	خورده بودم	اول شخص
بود ۱ج-حم- خورده		بود ۱م-ح- خورده		
χarde-j-tu bi	خورده بودید	χarde-j-t bi	خورده بودی	دوم شخص
بود ۲ج-ح- خورده		بود ۲م-ح- خورده		
χarde-j-fu bi	خورده بودند	χarde-j-f bi	خورده بود	سوم شخص
بود ۳ج-ح- خورده		بود ۳م-ح- خورده		
fʃi ne-χarde-j-tu bi	خوردند		غذا نخورده بودید.	صورت منفی
بود ۲ج-ح- خوردند- نشانه نفی غذا				

ماضی ابعد

این نوع فعل از صرف ماده ماضی با شناسه‌های خاص و مشابه با ماضی بعید به علاوه جزء ثابت صفت مفعولی /beʔen/ (بوده) ساخته می‌شود:

جمع		مفرد		
χarde-j-mu beʔen	خورده بوده‌ایم	χarde-j-m beʔen	خورده بوده‌ام	اول شخص
بوده ۱ج-ح- خورده		بوده ۱م-ح- خورده		
χarde-j-tu beʔen	خورده بوده‌اید	χarde-j-t beʔen	خورده بوده‌ای	دوم شخص
بوده ۲ج-ح- خورده		بوده ۲م-ح- خورده		
χarde-j-fu beʔen	خورده بوده‌اند	χarde-j-f beʔen	خورده بوده‌است	سوم شخص
بوده ۳ج-ح- خورده		بوده ۳م-ح- خورده		
mɒs ne-χarde-j-m beʔen	ماست نخورده بوده‌ام		ماست نخورده بوده‌ام.	صورت منفی
بوده ۱م-ح- خوردند- نشانه نفی ماست				

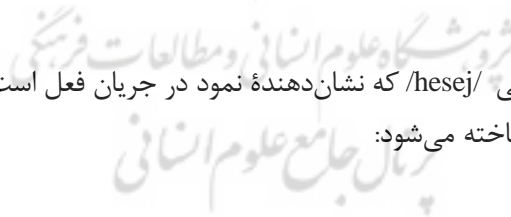
ماضی التزامی

این نوع فعل از صرف ماده ماضی با شناسه‌های مشابه ماضی بعید و ابعد به علاوه صیغه سوم شخص مفرد ماضی ساده فعل معین /be/ (باشد از بودن و شدن) ساخته می‌شود:

جمع		مفرد		
χarde-j-mu be	خورده باشیم	χarde-j-m be	خورده باشم	اول شخص
باشد ۱ج-ح- خورده		باشد ۱م-ح- خورده		
χarde-j-tu be	خورده باشید	χarde-j-t be	خورده باشی	دوم شخص
باشد ۲ج-ح- خورده		باشد ۲م-ح- خورده		
χarde-j-fu be	خورده باشند	χarde-j-f be	خورده باشد	سوم شخص
باشد ۳ج-ح- خورده		باشد ۳م-ح- خورده		
fɑ mɒ ne-χarde-j-mu bef	شاید ما نخورده باشیم.		شاید ما نخورده باشیم.	صورت منفی
باشد ۳ج-ح- خوردند- نشانه نفی ما شاید				

ماضی مستمر

این نوع فعل از ادات فعلی /hesej/ که نشان‌دهنده نمود در جریان فعل است، به علاوه صرف فعل ماضی استمراری ساخته می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص	دوم شخص	سوم شخص
hesej mi-χard-emu ۱ج- خورد- می ادات فعل داشتیم	hesej mi-χard-om ۱م- خورد- می ادات فعل داشتیم	داشتم می خوردم		
hesej mi-χard-etu ۲ج- خورد- می ادات فعل داشتید	hesej mi-χard-et ۲م- خورد- می ادات فعل داشتید	داشت می خوردی		
hesej mi-χard-efu ۳ج- خورد- می ادات فعل داشتند	hesej mi-χard-ef ۳م- خورد- می ادات فعل داشتند	داشت می خورد		
to hesej ne-mi-χard-et ۲م- خورد- می - نشانه نفی داشتی تو		تو داشتی نمی خوردی.		

مضارع اخباری

به ترتیب با اضافه شدن /mi-/ و شناسه‌ها، به قبل و بعد ماده مضارع تشکیل می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص	دوم شخص	سوم شخص
mi-χor-im ۱ج - خور- می	mi-χor-om ۱م - خور- می	می خورم		
mi-χor-ej ۲ج - خور- می	mi-χor-i ۲م - خور- می	می خوری		
mi-χor-an ۳ج - خور- می	mi-χo-∅ / mi-χor-d ۳م - خور- می / ۳م- خور- می	می خورد		
ne-mi-χor-im ۱ج - خور- می - نشانه نفی ناهار		ناهار نمی خوریم.		

مضارع التزامی

این فعل با اضافه شدن شناسه‌های شبیه افعال مضارع اخباری به ماده مضارع ایجاد می‌شود که البته، پیش از آن، /be/bo/bi/ نیز اضافه می‌شود:

جمع	مفرد	اول شخص	دوم شخص	سوم شخص
bo-χor-im ۱ج- خورد- نشانه التزامی بخوریم	bo-χor-om ۱م- خورد- نشانه التزامی بخورم	بخورم		
bo-χor-ej ۲ج- خورد- نشانه التزامی بخورید	bo-χor-i ۲م- خورد- نشانه التزامی بخور	بخوری		
bo-χor-an ۳ج- خورد- نشانه التزامی بخورند	bo-χo-∅/ bo-χor-d ۳م- خورد- نشانه التزامی بخورند	بخورد		
baʔa χprak ne-χor-om ۱م- خورد- ن نفی خارک باید		باید خارک (رُطب کال) نخورم.		

مضارع مستمر

در بوالخیری، این نوع فعل از ادات فعلی /hesej/ که نشان‌دهنده نمود در جریان بودن فعل است، به‌علاوه صرف فعل مضارع اخباری ساخته می‌شود:

جمع	مفرد
hesej mi-χor-im ۱-ج- خور- می ادات فعل (داریم)	داریم می‌خوریم
hesej mi-χor-ej ۲-ج- خور- می ادات فعل (دارید)	دارید می‌خورید
hesej mi-χor-an ۳-ج- خور- می ادات فعل (داریم)	دارند می‌خورند
	هesej mi-χor-om ۱-م- خور- می ادات فعل (دارم)
	هesej mi-χor-i ۲-م- خور- می ادات فعل (داری)
	هesej mi-χo-∅ ۳-م- خور- می ادات فعل (دارد)
	هesej mi-χor-d ۳-م- خور- می ادات فعل (دارد)
mb hesej ne-mi-χor-im ۱-ج- خور- می- نشانه نفی داریم ما	ما داریم نمی‌خوریم.

فعل آینده

در بوالخیری، ساختار خاص افعال آینده که در فارسی معیار داریم (مانند خواهیم رفت) وجود ندارد و همان فعل مضارع اخباری، برای بیان فعل مستقبل نیز به‌کار می‌رود.

۳-۶- افعال مجهول در وجه و زمان‌های مختلف در بوالخیری

در بوالخیری، همانند افعال معلوم، صورت فعل مجهول نیز در همه زمان‌ها وجود دارد؛ البته، در بعضی از وجوه، ساخت‌واژه‌ای یکسان دارند که در ادامه به آنها اشاره می‌کنیم.

مجهول مضارع ساده و مضارع التزامی

در این گویش، ساخت‌واژه افعال مجهول مضارع ساده و مضارع التزامی یکسان است.

جمع	مفرد
borde h/vb-?-im ۱-ج-م- شو برده شویم/ایشویم	borde h/vb-j-om ۱-م-م- شو برده
borde h/vb-?-in ۲-ج-م- شو برده شوید/ایشوید	borde h/vb-?-i ۲-م-م- شو برده
borde h/vb-?-an ۳-ج-م- شو برده شوند/ایشوند	borde h/vb-∅/e ۳-م-م- شو برده
borde ne-h/vb-?-an ۳-ج-م- شو- نشانه نفی برده	برده نشوند

مجهول مضارع اخباری

در این گویش، ساخت‌واژه مجهول افعال مضارع اخباری و مجهول مستقبل (آینده) یکسان است که در ادامه به صورت جدا، به هر کدام اشاره می‌شود.

جمع	مفرد	اول شخص	دوم شخص	سوم شخص	مثال منفی
borde vb-m-im ۱ج-می- شو برده	borde vb-m-om ۱م-می- شو برده	برده می‌شوم	برده می‌شوی	برده می‌شود	برده نمی‌شوم
borde vb-m-ejtu ۲ج-می- شو برده	borde vb-m-i ۲م-می- شو برده	برده می‌شوید	برده می‌شوی	برده می‌شود	برده نمی‌شوید
borde vb-m-an ۳ج-می- شو برده	borde vb-m-e ۲م-می- شو برده	برده می‌شوند	برده می‌شود	برده می‌شود	برده نمی‌شوند
borde ne-vb-m-om ۱م-می- شو- نشانه نفی برده					

مجهول مضارع مستمر

جمع	مفرد	اول شخص	دوم شخص	سوم شخص	صورت منفی
hesej borde vb-m-im ۱ج-می- شو برده ادات فعل (داریم)	hesej borde vb-m-om ۱م-می- شو برده ادات فعل (دارم)	دارم برده می‌شوم.	داری برده می‌شوی.	دارد برده می‌شود.	دارید برده نمی‌شوید
hesej borde vb-m-ejtu ۲ج-می- شو برده ادات فعل (دارید)	hesej borde vb-m-mi ۲م-می- شو برده ادات فعل (داری)	دارم برده می‌شویم.	داری برده می‌شوی.	دارد برده می‌شود.	دارید برده نمی‌شوید
hesej borde vb-m-an ۳ج-می- شو برده ادات فعل (دارند)	hesej borde vb-m-e ۳م-می- شو برده ادات فعل (دارد)	داریم برده می‌شویم.	داری برده می‌شوی.	دارد برده می‌شود.	دارید برده نمی‌شوید
hesej borde ne-vb-m-ejtu ۲ج-می- شو- نشانه نفی برده ادات فعل (دارید)					

مجهول ماضی ساده

جمع	مفرد	اول شخص	دوم شخص	سوم شخص	صورت منفی
borde voj(d)-im ۱ج- شد برده	borde voj(d)-om ۱م- شد برده	برده شدم	برده شدی	برده شد	برده نشدی
borde voj(d)-ejtu ۲ج- شد برده	borde voj(d)-i ۲م- شد برده	برده شدیم	برده شدی	برده شد	برده نشدید
borde voj(d)-an ۳ج- شد برده	borde voj(d)-∅ ۳م- شد برده	برده شدند	برده شد	برده شد	برده نشدند
borde ne-voj(d)-i ۲م- شد- نشانه نفی برده					

مجهول ماضی نقلی

جمع	مفرد	اول شخص	دوم شخص
borde voj(d)-ejm ۱ج- شده برده	borde voj(d)-am ۱م- شده برده	برده شده‌ام	برده شده‌ای
borde voj(d)-ejj برده شده‌اید	borde voj(d)-ej برده شده‌اید		

ج- شده برده borde voj(d)-an	برده شده‌اند	م- شده برده borde voj(d)-en	برده شده‌است
ج- شده برده borde ne-vojd-am		م- شده برده	صورت منفی برده نشده‌ام
م- شده- نشانه نگی برده			

مجهول ماضی استمراری

جمع borde vomi-?im	برده می‌شدیم	مفرد borde vojmid-om	برده می‌شدم
ج- ح- می‌شد برده borde vomi-?/d-(ej)/itu	برده می‌شدید	م- می‌شد برده borde vojmid-i	برده می‌شدی
ج- ح- می‌شد برده borde vomi-j-an	برده می‌شدند	م- می‌شد برده borde vomi-j-and	برده می‌شد
ج- ح- می‌شد برده borde ne-vomi-?/d-(ej)/itu		م- می‌شد برده	صورت منفی برده نمی‌شدید
ج- ح- می‌شد- نشانه نگی برده			

مجهول ماضی بعید

جمع borde vojde bi-?im	برده شده بودیم	مفرد borde vojde b(i)-am	برده شده بودم
ج- ح- بود شده برده borde vojde bi-?itu	برده شده بودید	م- بود شده برده borde vojde bi-?i	برده شده بودی
ج- ح- بود شده برده borde vojde bi-j-an	برده شده بودند	م- بود شده برده borde vojde bi-ø	برده شده بود
ج- ح- بود شده برده borde ne-vojde bi-ø		م- بود شده برده	صورت منفی برده نشده بود
ج- ح- بود شده- نشانه نگی برده			

مجهول ماضی نقلی مستمر

جمع borde vvmijand-im	برده می‌شده‌ایم	مفرد borde vvmijand-om	برده می‌شده‌ام
ج- می‌شده برده borde vvmijand-itu	برده می‌شده‌اید	م- می‌شده برده borde vvmijand-i	برده می‌شده‌ای
ج- می‌شده برده borde vvmijand-an	برده می‌شده‌اند	م- می‌شده برده borde vvmijand-ø	برده می‌شده است
ج- می‌شده برده borde ne-vmijand-i		م- می‌شده برده	صورت منفی برده نمی‌شده‌ای
ج- می‌شده- نشانه نگی برده			

مجهول ماضی التزامی

جمع borde vojde bif-im	برده شده باشیم	مفرد borde vojde bef-om	برده شده باشم
ج- باش شده برده borde vojde bef-ejtu	برده شده باشید	م- باش شده برده borde vojde bef-i	برده شده باشی
ج- باش شده برده		م- باش شده برده	

borde vojde bej-an	برده شده باشند	borde vojde be-ø	برده شده باشد
ج-۳ - باش شده برده		م-۳ - باش شده برده	
borde ne-vojde	برده نشده باشند		برده نشده باشد
م-۳ - باش شده - نشانه نفی برده			

مجهول ماضی ابعَد

<u>جمع</u>		<u>مفرد</u>	
borde vojde be-?im	برده شده-برده ج-ح-م-بوده شده برده	borde vojde be-?am	برده شده-برده م-ح-م-بوده شده برده
borde vojde be-?itu	برده شده-برده ج-ح-م-بوده شده برده	borde vojde be-?i	برده شده-برده م-ح-م-بوده شده برده
borde vojde be-?an	برده شده-برده ج-ح-م-بوده شده برده	borde vojde bi-ø	برده شده-برده م-۳ - بوده شده برده
borde ne-vojde	برده شده- نشانه نفی برده		برده نشده-برده
	be-?am		م-ح-م-بوده

مجهول ماضی مستمر

<u>جمع</u>		<u>مفرد</u>	
hesej borde vomi-?im	داشتیم-برده ج-۱ - می شد برده ادات فعل (داشتیم)	hesej borde vojmid-om	داشتم-برده م-۱ - می شد برده ادات فعل (داشتم)
hesej borde vomi-?/d-itu	داشتید-برده ج-۲ - می شد برده ادات فعل (داشتید)	hesej borde vojmid-i	داشتی-برده م-۲ - می شد برده ادات فعل (داشتی)
hesej borde vomi-j-an	داشتند-برده ج-۳ - می شد برده ادات فعل (داشتند)	hesej borde vomi-j-and	داشت-برده م-۳ - می شد برده ادات فعل (داشت)
hesej borde ne-vomi-j-an	نداشتند-برده ج-۳ - می شد-ن نفی برده ادات فعل (داشتند)		نداشتند-برده نمی شدند

مجهول مستقبل (آینده)

در بوالخیری، ساختار خاص افعال مجهول آینده که در فارسی معیار داریم (مانند برده خواهیم شد) وجود ندارد و همان ساخت مضارع اخباری برای بیان آن به کار می‌رود.

۳-۷- بررسی نظام ارگتیو در بوالخیری

اصطلاح ارگتیو که بیشتر در رده‌شناسی زبان مطرح می‌شود، از واژه «ergon» به معنی «عمل» در زبان یونانی، گرفته شده و بر عاملیت فاعل بند متعدی^۱ (A^۲) دلالت دارد. گروهی

1 . Subject of an intransitive verb

2 . Agent

از زبان‌ها، فاعل بند لازم^۱ (S^۲) و مفعول بند متعدی^۳ (P^۴) را به صورت یکسان با حالت «مطلق»^۵ نشان می‌دهند که گاهی نیز بدون نشانه است و فاعل بند متعدی را با حالتی متفاوت و به صورت «کنایی»^۶ بازنمایی می‌کنند که اغلب غیرصفر است. این نظام زبانی را «کنایی-مطلق» می‌گویند (رضایی و بهرامی، ۱۳۹۴: ۱۰۷). این ویژگی در گویش‌هایی که اصالت خود را حفظ کرده‌اند و گرایش به صورت‌های باستانی خود دارند، بیشتر به چشم می‌خورد. در اکثر گویش‌های استان فارس و بوشهر، ویژگی ارگتیو افعال ماضی متعدی به جای مانده‌است. این ویژگی در زبان‌های فارسی باستان، کمتر و در زبان فارسی میانه، بسیار مشهود است. آنچه از این ویژگی در گویش‌های بوالخیری به چشم می‌خورد، بازماندهٔ زبان فارسی میانه (پهلوی ساسانی) است (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۲۱).

برخی زبان‌شناسان، مانند تالرمَن^۷ (197: 2015) مفعول بند متعدی را با (O) نشان می‌دهند. او شرط برقراری نظام کنایی-مطلق را در یک زبان، با رابطهٔ $S = O \# A$ بیان می‌کند. در ادامه با آوردن چند جملهٔ کاربردی از بوالخیری در زمان گذشته، به بررسی نظام ارگتیو در این گویش می‌پردازیم. در جملات زیر، هرسه مورد (S)، (O) و (A) ضمیر اول شخص مفرد (من) هستند:

1. ketrb-o-ku	<u>mo-m</u>	χeri.	
نشانه معرفه - حم-کتاب. مطلق	ارگتیو - من (A)	خرید	
		من کتاب [را] خریدم.	
2. <u>mo</u>	?and-om.		
من. مطلق (S)	ام - آمد		
	من آمدم.		
3. ?u-f	<u>mo</u>	farmande	ke-ø.
ارگتیو - او	من. مطلق (O)	شرمنده	م ^۳ -کرد
		او من [را] شرمنده کرد.	

همان‌گونه که در جملات بالا مشاهده شد، فاعل بند لازم جملهٔ دوم (S) و مفعول بند متعدی جملهٔ سوم (O)، به صورت یکسان و با حالت «مطلق» نشان داده شده‌اند که بدون نشانه نیز بودند، اما فاعل بند متعدی جملهٔ اول (A) با حالتی متفاوت و به صورت «کنایی» بازنمایی شده که غیرصفر است؛ بنابراین با برقراری رابطهٔ $S = O \# A$ می‌توان گفت که شرط

- 1 . Subject of a transitive verb
- 2 . Subject
- 3 . Object of a transitive verb
- 4 . Patient
- 5 . Absolutive
- 6 . Ergative
- 7 . Tallerman

لازم برای وجود حالت ارگتیو در بوالخیری در زمان گذشته وجود دارد. همچنین با واکاوی پیکره زبانی پژوهش مشاهده شد که حالت ارگتیو، در صورت جایگزینی اسم به جای ضمایر در جملات بالا نیز برقرار است، اما در زمان مضارع و آینده به جز دو فعل (خواستن در مضارع اخباری و داشتن در مضارع ساده) که در ادامه به مثال آنها می‌پردازیم، ویژگی ارگتیو در این زمان‌ها دیده نمی‌شود و اغلب در این شرایط، از نظام فاعلی-مفعولی ($S = A \# O$) استفاده می‌شود. کامری^۱ (۱۹۷۸: ۱-۳۵۰) بیان می‌کند که برخی زبان‌ها تحت شرایط خاصی (زمان و وجه و ...) نظام کنایی-مطلق و در شرایطی دیگر، نظام فاعلی-مفعولی را برای یک مقوله یا پدیده دستوری واحد به کار می‌گیرند. این وضعیت که برای بوالخیری نیز صدق می‌کند به گفته سیلور استاین^۲ (۱۹۷۶) «نظام کنایی گسسته»^۳ نامیده می‌شود.

آنچه در جمله شماره ۱ از مثال‌های بالا، در نظام ارگتیو بوالخیری مشهود است رفتار متفاوت فاعل و فعل (ماضی ساده) «خریدم» در عبارت $/\text{mom } \chi\text{eri}/$ (من خریدم) است که بنا به ضرورت برقراری شرط لازم نظام ارگتیو ($S=O\#A$) تغییراتی در ساختار آنها به وجود آمده است. در ادامه، به ارائه مثال‌های پرکاربرد افعال متعدی در زمان و وجوه ممکن و مختلف در بوالخیری می‌پردازیم که با کمک آنها می‌توان، حالت ارگتیو فاعل فعل متعدی (A) و رفتار فعل را در شرایط مختلف واکاوی و مقایسه کرد:

ماضی ساده $\chi\text{eli} - \text{f}$ bi (A) ارگتیو- علی علی داشت.	ماضی استمراری $\text{jom}\text{v} - \text{tu}$ mi-go (A) می ارگتیو- شما شما می‌گفتید
ماضی نقلی $\chi\text{u} - \text{f}$ χarden (A) ارگتیو- او خورده او خورده است	ماضی بعید mo-m borije bi (A) من بریده ارگتیو- من من بریده بودم
ماضی التزامی mo-m ne-borije be (A) من نبریده ارگتیو- من من نبریده باشم	ماضی ابعد mo-mu χarde be?en (A) ما خورده ارگتیو- ما ما خورده بوده‌ایم
مضارع ساده $\chi\text{u} - \text{f}$ hen (A) ارگتیو- او هست او دارد	مضارع اخباری $\chi\text{u} - \text{f}$ mi-[i]t (A) می ارگتیو- او خواهد او می‌خواهد

1. Comrie
2. Silverstein
- 3 split-ergativity

۴- نتیجه‌گیری

در بوالخیری، فعل دارای ویژگی‌های شخص و شمار، زمان، گذر، وجه و باب است و تقریباً تمام ساخت‌های افعال معلوم و مجهول ماضی و مضارع موجود در فارسی معیار را می‌توان در آن یافت، اما ساختار خاص افعال آینده، مشابه آنچه در فارسی داریم (مانند خواهم رفت) در آن وجود ندارد و همان ساخت مضارع اخباری برای بیان آینده نیز به کار گرفته می‌شود. تکیه در اغلب افعال مثبت و منفی بوالخیری، بر هجای اول است. در این گویش، ماده ماضی و مضارع، ماده‌های سازنده افعال هستند. ماده‌های ماضی در این گویش، معمولاً با اضافه کردن /i- / یا /d- / به ماده مضارع ساخته می‌شوند. ماده مضارع در این گویش معمولاً بازمانده دوره میانه است. به‌طور کلی در این گویش، مطابقت نهاد با فعل، همانند فارسی معیار است و فعل از نظر شخص و شمار با فاعل جمله مطابقت دارد. از لحاظ نقش، واژگان در این گویش اغلب دارای جایگاهی مشخص هستند؛ البته، ترتیب سازه‌ای در بعضی موارد، انعطاف‌پذیری دارد و ممکن است، جابه‌جایی نیز صورت گیرد. مثلاً فعل در این گویش، معمولاً مانند فارسی معیار در آخر جمله قرار می‌گیرد، اما به‌ندرت، ماقبل آخر جمله نیز دیده می‌شود. در این گویش، وجوه خبری، التزامی یا امری وجود دارد. حالت ارگتیو در فاعل اغلب افعال ماضی متعدی بوالخیری دیده می‌شود که شباهت زیادی به ساختار ارگتیو گویش اردکانی (در استان فارس) دارد. این حالت در بوالخیری، به‌صورت کنایی گسسته است و جز موارد استثنا، در زمان حال و آینده دیده نمی‌شود.

پی‌نوشت

۱. اسامی گویشوران: حسن دریانوردی، ۶۸ ساله. علیرضا جمهوری، ۶۶ ساله. حیدر کارگر، ۶۶ ساله. رحیمه صفری، ۶۴ ساله. خیری راستگو، ۶۴ ساله. محمد خلیلی، ۶۱ ساله. امینه راستگو، ۶۱ ساله، همگی متولد و ساکن روستای بوالخیر. برای برطرف شدن برخی ابهامات از سه گویشور باسواد زیر ۴۰ سال روستای بوالخیر نیز کمک گرفته شد: محبوبه خلیلی، علی خلیلی، عبدالرضا غریبی.

۲.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جایگاه تولید

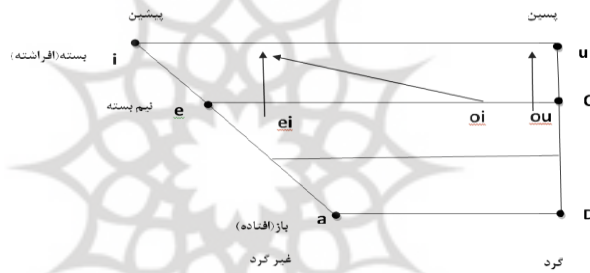
همخوان‌های ششی	دوبلی	لیبی دندانی	دندانی	لثوی	بسانثوی	برگشتی	کامی	نرمکامی	ملازی	حلقی	چاکنایی	لیبی نرمکامی
انفجاری	p b			t d				k g			ʔ	
خیشومی	m			n				ŋ				
لرزشی				r								
زنتشی یا غلظان												
سایشی		f v		s z	ʃ ʒ			ʎ ʐ			h	
سایشی کناری												
ناسوده								j				w
ناسوده کناری					l							
انسایشی												

شبیوه تولید

f, ʃ   ʒ, ʐ
 بیواک   واگدار

شکل ۱- همخوان‌های ششی بولخیری مطابق با جدول I.P.A

Figure 1- Pulmonic consonants of Bolkheyr dialect according to the I.P.A table

شکل ۲- فضای واکهای در بولخیری

Figure 2- Vowel space in Bolkheyr dialect

۳. فهرست نشانه‌های اختصاری

ح م	حرف میانجی
ن نفی / ن التزامی	نشانه نفی / نشانه التزامی
/	یا
/ /	نشانه واج نویسی
[ ]	عنصر محذوف / نشانه آوانگاری دقیق
( )	معادل فارسی، عنصر اختیاری
ا	اول شخص مفرد

م۲	دوم شخص مفرد
م۳	سوم شخص مفرد
ج۱	اول شخص جمع
ج۲	دوم شخص جمع
ج۳	سوم شخص جمع
-	مرز بین تکواژها
،	هجای تکیه‌بر
∅	عدم وجود

منابع

- آل داود علی. *دوسفرنامه از جنوب ایران در سال‌های ۱۲۵۶ ه.ق-۱۳۰۷ ه.ق.* تهران: امیرکبیر. ۱۳۷۷.
- ابوالقاسمی محسن. *تاریخ زبان فارسی.* تهران: سمت. ۱۳۷۳.
- انوری حسن، احمدی گیوی حسن. *دستور زبان فارسی.* تهران: فاطمی. ۱۳۹۶.
- باباسالاری زهرا، یزدان‌شناس حیدر، شرفزاده محمدحسین، یزدانی سعید. «بررسی واژه‌بست در گویش تنگستانی». *زبان و زبان‌شناسی*، ۱۳۹۸؛ (۲۹): ۱۷۷-۲۰۲.
- پورابراهیم شیرین، واحدی لنگرودی محمدمهدی. «توصیف و بررسی دستگاه فعل در گویش دلواری». *ویژه‌نامه فرهنگستان: زبان‌ها و گویش‌های ایرانی*، ۱۳۹۲؛ (۲): ۱۰۷-۱۲۳.
- حاجیانی فرخ. «واژه‌های ویژه کشتی و کشتیرانی در گویش بوشهری». *گویش‌شناسی*، ۱۳۸۳؛ (۲): ۷-۱۶.
- حاجیانی فرخ. «توصیف دستگاه واجی گویش تنگستانی». *گویش‌شناسی*، ۱۳۸۷؛ (۷): ۹۲-۱۰۶.
- حاجیانی فرخ. «بررسی تطبیقی و تاریخی ساخت فعل ارگاتیو در گویش‌های اردکانی، دشتی، دشتکی، کلیمیان یزدی و لاری». *آموزش مهارت‌های زبان*، ۱۳۸۸؛ (۱): ۲۱-۴۰.
- خلیلی محبوبه. *بررسی توصیفی-در زمانی دستگاه واجی و صرف اسم و فعل در گویش تنگسیری.* پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌های باستان ایران، دانشگاه بوعلی همدان. ۱۳۹۰.
- رحیمیان جلال. *ساخت زبان فارسی.* شیراز: دانشگاه شیراز. ۱۳۸۹.
- رضایتی کیشه‌خاله محرم. «فعل‌های مرکب ضمیری در زبان فارسی». *زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی فردوسی مشهد*، ۱۳۸۳؛ (۱): ۳۷-۱۹۱-۲۰۵.
- رضایی باغبیدی حسن. *واژه‌نامه موضوعی زبان‌های باستانی ایران.* تهران: آثار. ۱۳۹۰.
- رضایی والی، بهرامی فاطمه. *مبانی رده‌شناسی زبان.* تهران: دانشگاه شهید بهشتی. ۱۳۹۴.
- زمردیان رضا. *راهنمای گردآوری و توصیف گویش‌ها.* مشهد: دانشگاه فردوسی. ۱۳۷۹.
- زنده‌بودی حسین. *فرهنگ، ادب و گویش تنگسیری.* بوشهر: انتشارات بوشهر. ۱۳۸۳.
- علی‌نژاد بتول. *مبانی واج‌شناسی.* اصفهان: دانشگاه اصفهان. ۱۳۹۸.
- غلامی سهراب. *بررسی زبان‌شناسی گویش تنگسیری (بوالخیر): آواشناسی، ساخت‌واژه، نحو، ریشه‌شناسی و کنکاش در واژگان منتخب.* پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌های باستانی ایران،

دانشگاه شیراز. ۱۴۰۰.

غلامی سهراب، حاجیانی فرخ. «توصیف دستگاه واجی گویش بوالخیری به روش IPA». *زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی* ۱۴۰۲؛ ۸(۲)، ۱۸۵-۲۱۵. doi: 10.22099/JILL.2023.48056.1353

فرهنگستان زبان و ادب فارسی. *راهنمای گردآوری گویش‌های ایرانی*. تهران. ۱۳۹۹.

کرد زعفرانلو کامبوزیا عالیسه، ممسنی شیرین. «توصیف دستگاه واجی گویش دلواری». *زبان و زبان‌شناسی*، ۱۳۸۵؛ (۲): ۷۷-۹۳.

ماهوتیان شهرزاد. *دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی*. تهران: مرکز. ۱۳۷۸.

نعمتی فاطمه، نوروزی سیما. «حرف‌افزایی سی در دلواری: بازمانده‌ای از حروف اضافه فارسی باستان یا سرانجام دستورشدهگی اسم؟». *زبان‌شناسی تطبیقی*، ۱۳۹۴؛ (۹): ۲۲۷-۲۴۳.

واحدی لنگرودی محمدمهدی، ممسنی شیرین. «بررسی پی‌بسته‌های ضمیری در گویش دلواری». *گویش‌شناسی*، ۱۳۸۳؛ (۳): ۶۴-۸۱.

یزدان‌شناس حیدر. *بررسی زبان‌شناختی گویش تنگستانی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه شیراز. ۱۳۸۴.

Comrie, B. Ergativity, In *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*. Austin: University of Texas Press, 1978; 329-94.

Silverstein, M. (1976). Hierarchy of Features and Ergativity, In *Grammatical Categories in Australian Languages*, R. M. W. Dixon (Ed.), Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies, 1976; 112-171.

Tallerman, M. *Understanding Syntax*, 4th Ed., London: Hodder Education. 2015.

روش استناد به این مقاله:

غلامی سهراب، حاجیانی فرخ، رحیمیان جلال. بررسی دستگاه و صرف فعل در گویش بوالخیری، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*،

DOI: 10.22124/plid.2024.26694.1663 . ۲۰۳-۱۷۹: (۱۶)۲؛ ۱۴۰۲

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی